

DOCUMENTA HISTORICA 8.
A JATE Történelem Diákkör kiadványa

**DOKUMENTUMOK AZ OROSZ—SZOVJET
TÖREKVÉSEKRŐL A BOSZPORUSZ
ÉS A DARDANELLÁK MEGSZERZÉSÉRE**
(Konstantinápoly-egyezmény, 1915; Német—orosz tárgyalások, 1940)

Fordította és sajtó alá rendezte:
BOROS TAMÁS

Szeged
1992

DOCUMENTA HISTORICA 8.
A JATE Történész Diákkör kiadványa

**DOKUMENTUMOK AZ OROSZ—SZOVJET
TÖREKVÉSEKRŐL A BOSZPORUSZ
ÉS A DARDANELLÁK MEGSZERZÉSÉRE**
(Konstantinápoly-egyezmény, 1915; Német—orosz tárgyalások, 1940)

Fordította és sajtó alá rendezte:
BOROS TAMÁS

Szeged
1992

A dokumentumok forrása:
J. C. Hurewitz: *Diplomacy in the Near and Middle East.*
A Documentary Record II.: 1914—1956
D. Van Nostrand Company, Inc. Princeton etc.
pp. 7—11. (A Konstantinápoly-egyezmény)
pp. 228—230. (Orosz—német tárgyalások egy tervezett szovjet befolyási
övezet létrehozásáról a Közel-Keleten)

Lektorálta
NYEMCSOK ATTILA

Sorozatszerkesztők
NYEMCSOK ATTILA, PÁNDI LAJOS, SZÁNTÓ RICHÁRD, SZÁSZ ERZSÉBET

© JATE Történész Diákkör, 1992
Boros Tamás, 1992

HU—ISSN 1216—0954

DOKUMENTUMOK AZ OROSZ—SZOVJET TÖREKVÉSEKRŐL A BOSZPORUSZ ÉS A DARDANELLÁK MEGSZERZÉSÉRE

Az itt közzétett két dokumentum eltérő történelmi szituációk szülötte, ám több közös vonásuk miatt érdemes összevetni őket. Az 1915-ös Konstantinápoly-egyezményben rögzítettek és az 1940-ből származó szovjet—német tárgyalások során vázoltak a két világháború titkos diplomáciájának egy-egy fontos szeletét jelentik. A nemegyszer meglepő feltételeket, követeléseket tartalmazó iratok a világpolitika ma is neuralgikus térségére: a Közel-Keletre, s a Boszporusz és a Dardanellák tengerszorosaira irányítják a figyelmet.

Ezek az átjárók, két kontinens határán, nagy fontosságú tengeri és szárazföldi kereskedelmi utak metszéspontjában — földrajzilag frekvenciált helyük miatt — az ősi mítoszok korától egészen napjainkig megkülönböztetett figyelmet kaptak a nagyhatalmi politikában.

A dokumentumok olvasása közben joggal érezzük úgy, hogy a képzeletbeli tárgyalóasztal egyik felén mindkét alkalommal ugyanannak a nagyhatalomnak a képviselői ülnek, noha 1915 és 1940 között ez az ország nem csak nevet, de rendszert és ideológiát is változtatott. E „kontinentális óceán”, Oroszország évszázados álma — kijutni a Mediterráneumba — realizálódik a Konstantinápoly-egyezményben. Ennek a régi törekvésnek a kontinuitása érzékelhetően nyomon követhető a Szovjetunió külpolitikájában az 1940-es alkudozások során is.

ELŐSZÓ A KONSTANTINÁPOLY-EGYEZMÉNYHEZ

A Konstantinápoly-egyezmény — valójában — öt héten át tartó diplomáciai tárgyalások során megszületett emlékiratok és jegyzékek összessége.

Ez a megállapodás az antant hatalmak Törökország felosztását célzó első titkos egyezménye. A háromoldalú tárgyalásokon leszögezték: a háború végeztével Oroszország megkapja Konstantinápolyt a tengerszorosokkal; Nagy-Britannia és Franciaország is megvalósítja saját terveit, a török birodalom ázsiai — jórészt törökök lakta — területeit illetően. A britek Arábia és a Porta fennhatóságán kívül eső Perzsia olajban gazdag területei felé kacsingattak, míg Párizs a Földközi-tenger keleti partján, Szíriában keresett „kárpótlást”.

A tengerszorosok kérdése azután körvonalazódott egyre határozottabban, miután a félhold birodalma hanyatlani kezdett és a Fekete-tenger megszűnt „török tó” lenni. A tengeri átjárók problematikája — a keleti kérdés részét képezve — a nagyhatalmak érdeklődését is felkeltette és a diplomácia egyik sarokkövévé vált. Ezt támasztja alá számos XIX. századi próbálkozás, melyek során Európa vezető hatalmai — különböző szerződések formájában — saját érdekeiknek megfelelően rendezni kívánták ezt a kérdést. A Boszporusz és a Dardanellák ebben a korszakban „váltak Tengerszorosokká”. Századunk elején az agresszív politikát folytató Németország megbontotta a korábban nehezen kialakult egyensúlyt a térségben, ami itt is fegyveres konfliktushoz vezetett. Oroszország attól tartva, hogy a Dardanellák ellen megkezdett hadműveletekbe nyugati szövetségeseinek sikerül bevonni Görögországot is, konkrét egyezmény megkötését sürgette. Ugyanis a görögök potenciális vetélytársként léphettek fel a szorosok megszerzésében egy esetleges nagyhatalmi döntés következtében.

A reménybeli megállapodás főbb elemeit Szazonov¹ körvonalazta 1915. március 4-én, a szövetséges országok nagyköveteinek küldött Emlekeztetőjében. Az orosz igényeket méltányoló angol és francia kormány is előterjesztette követeléseit — amit viszont Petrográd akceptált. A titkos

---

¹ Szergej Dmitrijevics Szazonov (1861—1927) 1910-ben váltja fel Izvolszkijt a külügyminiszteri poszton; 1916 júliusában a különbékét fontolgató cár elmozdította beosztásából.

egyezményt később Olaszország is elismerte. A Konstantinápoly-egyezményben foglaltak megvalósítását azonban lehetetlenné tette egyrészt, hogy az antant közel egyéves próbálkozása a szorosok megszerzésére kudarcot vallott; másrészt az oroszországi bolsevik forradalom vezetői úgy vélték, hogy nagyobb tőkét kovácsolhatnak a szerződés semmisnek nyilvánításával és nyilvánosságra hozatalával, mint a további alkudozásokkal — feltéve, ha az antant hat: lmai szóba is álltak volna az új rezsimmel.

I. A KONSTANTINÁPOLY-EGYEZMÉNY

1915. március 4.—április 10.
(1915. február 19.—március 28.)²

1. Az orosz külügyminiszter Emlékeztetője³ a petrográdi angol és francia nagykövetekhez 1915. március 4. (február 19.)

A közelmúlt eseményeinek hatására Ófelsége Miklós cár véglegesen rendezni kívánja Konstantinápoly és a tengerszorosok ügyét — a hagyományos orosz igényeknek megfelelően.

Minden olyan rendezés, amely nem helyezi orosz fennhatóság alá Konstantinápoly városát, a Boszporusz, a Márvány-tenger és a Dardanellák nyugati partját, valamint Dél-Trákiát az Enez-Midye vonalig,⁴ nem megfelelő és elfogadhatatlan az orosz birodalom számára.

Hasonlóképpen, a stratégiai kényszert is figyelembe véve, az orosz birodalomhoz kell csatolni az ázsiai partvidék egy részét, amelyet a Boszporusz, a Sakarya folyó⁵ és az Izmiti-öböl⁶ egy később meghatározandó pontja határol, valamint a Márvány-tenger szigeteit, és az Imbrosz- és Tenedosz-szigetcsoportokat.⁷

---

² Oroszországban ekkor még nem a Gergely-naptárt használták; az orosz naptár szerinti datálás zárójelben található.

³ Az eredeti szövegben szereplő „Aide Memoire” diplomáciai kifejezés magyar megfelelője.

⁴ Megközelítőleg DNy—ÉK irányú képzeletbeli vonal a mai Törökország európai részén; végpontjai: a görög határnál fekvő Enez és a fekete-tengerparti Midye.

⁵ A kis-ázsiai folyó a Boszporusztól keletre mintegy 150 km-re torkollik a Fekete-tengerbe.

⁶ A Márvány-tenger legkeletibb kiszögellése.

⁷ Az Imbrosz (törökül: Gökçeada)-szigetek és a Tenedosz (törökül: Bozcaada)-szigetek a Dardanellák égei-tengeri kijáratának előterében fekszenek. Tenedoszt a britek a Dardanellák elfoglalására indított hadműveletek során, 1915-ben megszállták, hogy biztosítsák pozícióikat a keleti Mediterráneumban arra az eshetőségre, ha az oroszok a szorosok feletti ellenőrzést megkaparintánák.

Franciaország és Nagy-Britannia speciális érdekei a fenti térségben a legmesszebbmenőkig tiszteletben lesznek tartva.

A császári birodalmi kormány reméli, hogy a fenti megfontolásokkal, nyilatkozattal a két szövetséges kormány egyetért. A császári birodalmi kormány hasonló megértést fog tanúsítani nevezett Szövetséges Kormányok tervei megvalósítását illetően, melyek a török birodalom más területeit vagy egyéb térségeket érintenek.

2. Angol emlékeztető az orosz kormánynak 1915. március 12. (február 27.)

A háború folytatásának és sikeres befejezésének kérdését, valamint Nagy-Britannia és Franciaország igényeinek megvalósítását figyelembe véve a török birodalom és más területekre vonatkozóan — ahogy az orosz Emlékeztető is utal rá — Őfelsége kormánya az orosz kormány Emlékeztetőjében foglaltakkal egyetért Konstantinápolyra és a tengerszorosokra vonatkozóan. Ezen Emlékeztető szövegét Ő Brit felsége nagykövetéhez Őexcellenciája, Szazonov úr juttatta el folyó hó március 4-én (február 19).

3. Brit memorandum az orosz kormánynak 1915. március 12. (február 27.)

Őfelsége nagykövetét utasították, hogy az alábbi észrevételeket tegye azon Emlékeztetővel kapcsolatban, amelyet ezen nagykövetségnek volt szerencséje átnyújtani a császári kormánynak 1915 március 12-én (február 27).

A császári kormány 1915 március 4-i (február 19) Emlékeztetőjében közölt igénye jelentős mértékben túllépi azon kívánságokat, melyeket — néhány héttel korábban — Szazonov úr valószínűsített. Mielőtt Őfelsége kormányának ideje lett volna végiggondolni, hogy a békekötéskor milyen igényeket fog támasztani másutt, Oroszország máris határozott ígéretet vár, hogy igényeit — melyeket az egész háború legértékesebb zsákmányára formált — teljesítsük. Következésképpen Sir Edward Grey⁸ reméli, hogy Szazonov úr megérti: Őfelsége kormányának nem áll módjában barátságá-

---

⁸ Edward Grey (1862—1933): Nagy-Britannia külügyminisztere 1905-től 1916-ig.

nak nagyobb bizonyítékát nyújtani, mint ami a fenti Emlékeztető tartalmában jut kifejezésre. Ez a dokumentum gyökeres fordulatot jelent Őfelsége kormányának hagyományos politikájában, és szöges ellentétben áll azon nézetekkel és érzelmekkel, amelyek valamikor általánosan elfogadottak voltak Angliában és hatásuk a mai napig érezhető. Sir Edward Grey ezért bízik abban, hogy a császári kormány elismeri, a Szazonov úrnak közelmúltban nyújtott általános biztosítékok a legsajátosabban és legteljesebben meg lettek tartva. Ezen Emlékeztetőt átadván Őfelsége kormánya hiszi és reméli, hogy a javasolt megállapodás teljesítése egy tartós barátságot pecsétel meg Oroszország és Nagy-Britannia között.

A brit Emlékeztetőből következik, hogy Őfelsége kormányának kívánalmai — bármennyire fontosak lennének is a brit érdekek szempontjából a világ más részein — nem fognak egyetlen olyan feltételt sem tartalmazni, amely sérthetné az orosz uralmat azon területek felett, melyeket az 1915. március 4-i (febr. 19) orosz Emlékeztető megjelöl.

Tekintettel arra, hogy Konstantinápoly mindig is Dél-Kelet-Európa és Kis-Ázsia kereskedelmi lerakata marad, Őfelsége kormánya kéri Oroszországot, hogy — miután birtokba vette a várost — nyisson egy szabad kikötőt⁹ a nem orosz területek közötti tranzitáruforgalom számára. Őfelsége kormánya kéri továbbá, hogy a szorosokon áthaladó kereskedelmi hajóknak biztosítsanak szabad áruforgalmat, ahogyan azt Szazonov úr már korábban megígérte.

Eltelkintve attól a mértéktől, amennyire az Őfelsége Kormánya által jelenleg a Dardanelláknál folytatott haditengerészeti és katonai hadműveletek hozzájárulhatnak a Szövetségesek közös ügyéhez, most már világos, hogy ezek a hadműveletek — bármilyen sikeresek legyenek is — nem szolgálhatnak Őfelsége Kormányának előnyére a végső békefeltételeknél.

---

⁹ A szövegben egyértelműen kitűnik, hogy miután Oroszország annektálja Konstantinápolyt, ott szabad kikötőt fog létesíteni — előnyös lehetőséget teremtve ezzel a tranzitkereskedelem számára —, ahol a horgonyt vető hajók rakományai mentesülnek a vámkezelés alól. A későbbi angol—amerikai tárgyalások során, 1917. áprilisában Konstantinápoly leendő státuszának értelmezésében zavart keltett a port franc (szabad kikötő) és a ville libre (szabad város) terminusok véletlen, netán szándékos összekeverése. Könnyen belátható, hogy egy leendő, nemzetközi ellenőrzés alatt álló Konstantinápoly jogállása ellentétben lett volna az 1915. márciusi ígéretekkel.

Oroszország — a háború sikere esetén — egymaga fogja a hadműveletek gyümölcsét learatni. Őfelsége kormányának véleménye szerint ezért Oroszországnak most nem kellene akadályokat gördítenie azon hatalmak elé, melyek méltányos feltételek mellett hajlandók együttműködni a Szövetségekkel. Az egyetlen hatalom, mely valószínűleg részt venne a szorosokban vívott hadműveletekben: Görögország. Carden admirális kérte a Tengernagyi Hivatalt, hogy küldjenek több torpedórombolót, de nekik sincs felesleges. Egy görög flotilla támogatása — ha sikerülne ezt biztosítani — felbecsülhetetlen értékű segítséget jelentene Őfelsége Kormányának.

Nagy-Britanniának a Dardanellákban indított hadműveletek kezdetekor az volt az egyik fő célja, hogy rávegye a semleges balkáni államokat a Szövetségesekhez való csatlakozásra. Őfelsége Kormányára reméli, hogy Oroszország fáradságot nem kímélve eloszlatja Bulgária és Románia azon aggályait, hogy a szorosok és Konstantinápoly orosz birtoklása e két államot kedvezőtlen helyzetbe hozná. Őfelsége Kormányára bízik abban, hogy Oroszország mindent megtesz ami módjában áll, hogy e két állam együttműködését számukra kedvezőnek tüntesse fel.

Sir E. Grey rámutat, hogy feltétlenül figyelembe kell majd venni Franciaország és Nagy-Britannia jövőbeni érdekeinek egész kérdését Törökország jelenlegi ázsiai területein. Őfelsége Kormányának — a török birodalommal kapcsolatos kívánságainak megfogalmazásakor — konzultálnia kell a francia és az orosz kormánnyal is. Mihelyt azonban ismeretessé válik, hogy a háború végeztével Oroszországgé lesz Konstantinápoly, Sir E. Grey be kívánja jelenteni, hogy a tárgyalások során Őfelsége Kormányára mindvégig ragaszkodott ahhoz, hogy a muzulmán szent helyek és Arábia minden körülmények között független muzulmán uralom alatt maradjanak.

Sir E. Grey a brit kívánalmak egyetlen részletét illetően sem tud még határozott javaslatokkal előállni, de az egyik sarkalatos pont az 1907. évi angol—orosz egyezmény Perzsiát érintő részének revíziója lesz: az eddig semleges zónát Anglia saját befolyási övezeteként kívánja elismertetni.

Ameddig a Szövetségesek nincsenek abban a helyzetben, hogy a balkáni államoknak, különösen Bulgáriának és Romániának megfelelő biztosítékot adjanak kilátásaikat és általános helyzetüket illetően azon területekre vonatkozólag, amelyek határosak velük, s melyek megszerzésére köztudottan törekszenek; és ameddig a Szövetségesek nem jutnak megegyezésre a békefeltételeket illető angol és francia kívánalmak terén — Sir E. Grey kiemeli, hogy kívánatos lenne az orosz, francia és brit Kormányok közötti megállapodások titokban tartása.

4. A petrográdi francia nagykövet az orosz külügyminiszternek 1915. március 14. (március 1.)

Hálás lennék Excellenciádnak, ha közölné Ő Császári Felségével, hogy a Francia Köztársaság Kormánya — miután tanulmányozta a Törökország számára előírt békefeltételeket — anektálni kívánja Szíriát, az Alexandrettai-öböl¹⁰ térségét és Kilíkiát¹¹ egészen a Taurusz-hegyláncig.¹² Lekötelezne, ha minél rövidebb időn belül értesíthetném Kormányomat a császári kabinet beleegyezéséről.

5. Az orosz külügyminiszter a párizsi orosz nagykövetnek 1915. március 16. (március 3.)

Miután megérkeztem a főhadiszállásra, a francia nagykövet tájékoztatott Delcassé¹³ táviratának tartalmáról, amely Oroszország hozzájárulását kéri Szíria és Kilíki Franciaország általi anektálásához. Paléologue¹⁴ kifejti, hogy véleménye szerint a Francia Kormány, amikor Szíriáról beszél Palesztínát is érti ezalatt. Mindazonáltal, — mivel a táviratban nem esik szó Palesztínáról — kívánatos lenne tisztázni, vajon a nagykövet nézete megegyezik-e a Francia Kormány álláspontjával. Ez a kérdés fontos számunkra, mivel ha a Császári Kormány kénytelen lesz nagyrészt teljesíteni a francia óhajt Szíria és Kilíki ügyében, elengedhetetlen e kérdés megvizsgálása, amennyiben az a szent helyeket is érinti.

---

¹⁰ Ma Iskenderuni-öböl; a Földközi-tenger ÉK-i sarkában Iskenderun kikötőjét és környékét a franciák 1918—1939 között megszállva tartották. Az antifasiszta szövetségesek e terület visszaadásával kívánták biztosítani Törökország semlegességét a II. világháborúban.

¹¹ Kis-Ázsia DK-i részén található. Nyugatról és északról a Torosz-hegység határolja.

¹² Ma Torosz-hegység; Kis-Ázsia déli részén húzódik.

¹³ Theophil Delcassé (1852—1923): 1914—15-ben francia külügyminiszter; korábban ezen a poszton tevékeny szerepet vállalt az entente cordiale kikövésolásában.

¹⁴ Georges Maurice Paléologue (1859—1944): 1914 januárjában petrográdi nagykövetté nevezik ki; 1917 májusi, Párizsba való visszahívásáig a Köztársaság képviselőjeként igyekezett Oroszországot az antant oldalán maximális erőfeszítésre bírni.

6. Az orosz külügyminiszter a párizsi orosz nagykövetnek 1915. március 18. (március 5.)

1915. március 8-án (febr. 23.) a francia nagykövet kormánya nevében kifejtette előttem, hogy Franciaország kész a legnagyobb jóindulattal kezelni kérésünket Konstantinápolyra és a tengerszorosokra vonatkozóan — mint ahogy ezt Önnek a 937. számú táviratomban ismertettem —, és utasítottam Önt, hogy juttassa kifejezésre hálámat Delcassé úrnak. Az Önnel folytatott korábbi tárgyalások során Delcassé úr számos alkalommal biztosított bennünket Franciaország szimpátiájáról, s egyszerűen szükségesnek tartotta tisztázni — ellenvetéstől tartva — Anglia álláspontját, mielőtt ő maga hivatalos garanciákat adhatna a fentebb jelzett értelemben.

A mai napon a Brit Kormány írásban kifejezésre juttatta teljes egyetértését Konstantinápoly és a tengerszorosok Oroszország általi annektálásának kérdésében, az általunk rögzített határokon belül, mindössze azzal a kikötéssel, hogy megvédhesse gazdasági érdekeltségeit és mi is hasonló jóindulattal viszonyuljunk Anglia politikai törekvéseihez más területeken.

A magam részéről úgy vélekedem, hogy a Delcassétól kapott garancia — mivel teljes bizalmat ébreszt bennem — bőségesen elengedő, de a Császári Kormány azt kéri, hogy a Francia Kormány pontosabb nyilatkozatot adjon ki a Brit Kormányhoz hasonlóan, a tervek teljes megvalósítását érintő elképzelését illetően.

7. Az orosz külügyminiszter a londoni orosz nagykövetnek 1915. március 20. (március 7.)

Hivatkozván az itteni brit nagykövetség március 12-i Memorandumára kérem, fejezze ki a Császári Kormány mélységes háláját Greynek, amiért Nagy-Britannia teljesen és végleg jóváhagyta a Konstantinápolyra és a tengerszorosokra vonatkozó kérdés — Oroszország kívánságainak eleget tevő — megoldását. A Császári Kormány nagyra értékeli a Brit Kormány nézeteit és meg van győződve arról, hogy egymás érdekeinek őszinte elismerése örökre garantálni fogja az Oroszország és Nagy-Britannia közötti szilárd barátságot. Miután a Császári Kormány már határozott ígéreteket tett a kereskedelem tiszteletben tartására a szorosokon és Konstantinápolyban, nem látja akadályát, hogy jóváhagyását adja az alábbiakra:

1. Szabad átszállítás Konstantinápolyon keresztül minden, nem Oroszországból származó, illetve nem oda irányuló áru számára.

2. Kereskedelmi hajók szabad áthaladása a szorosokon.

A Császári Kormány — azzal a céllal, hogy elősegítse a Dardanellák elfoglalását, amelyet a Szövetségesek vállaltak magukra — arra fog törekedni, hogy elfogadható feltételek mellett beavatkozásra bírja azon államokat, melyek segítségét Nagy-Britannia és Franciaország hasznosnak ítélik.

A Császári Kormány teljes mértékben osztja a Brit Kormány nézetét arról, hogy a muzulmán szent helyek egy független muzulmán kormány irányítása alá kerüljenek. Azonnal tisztázni szükséges, hogy ezek a helyek Törökország fennhatósága alatt maradnak-e, miközben a szultán megtartaná a kalifa címét, avagy felmerült új független államok életre hívása a célból, hogy a Császári Kormány az eset teljes ismeretében alakíthassa ki álláspontját. A maga részéről a Császári Kormánynak az a kívánsága, hogy a kalifátust el kellene választani Törökországtól. A zárandókat szabadságát mindenképpen teljes mértékben biztosítani kell.

A Császári Kormány megerősíti beleegyezését abba, hogy Anglia a semleges perzsa zónát saját befolyási övezetébe vonja. Ugyanakkor a Császári Kormány méltányosnak tartja azt kikötni, hogy az Isfahan és Yazd¹⁵ városokkal határos területek — velük szétválaszthatatlan egységet képezve — kerüljenek orosz fennhatóság alá, tekintettel az ottani orosz érdekekre. A semleges zóna egy részét, amely most éket formál az orosz és afgán határ között, és Zulfiqarnál érinti az orosz határt, szintén az orosz befolyási szféra részévé kell tenni.

A vasútépítés a semleges zónában a Császári Kormány számára kulcsfontosságú kérdés, amely még további békés megvitásra szorul.

A Császári Kormány reméli, hogy a jövőben elismerik teljes cselekvési szabadságát az említett módon körülhatárolt befolyási övezetben; és különösképpen, hogy lehetőség nyílik pénzügy- és gazdaságpolitikai fejlesztésre is.

Végül a Császári Kormány szükségesnek tartja egyidejűleg megoldani az Oroszországgal határos Észak-Afganisztán problémáját is, összhangban azon kívánalmakkal, amelyeket a téma kapcsán [a Császári Kormány] a múlt évi tárgyalások során kifejtett.

---

¹⁵ E két közép-perzsi város az 1907-es angol—orosz megállapodás értelmében került az orosz és a semleges zóna határára.

**8. A petrográdi francia nagykövet szóbeli jegyzéke¹⁶
az orosz külügyminiszternek
1915. április 10. (március 28.)**

A [Francia] Köztársaság Kormánya egyetért az Izvolszkij¹⁷ úr által Delcassé úrnak márius 6-án elküldött Emlékeztetőjében foglaltakkal, Konstantinápolyra és a tengerszorosokra vonatkozóan — a következő feltételek mellett: A háborút a végső győzelemig folytatjuk, Franciaország és Nagy-Britannia realizálják elképzeléseiket Keleten vagy bárhol máshol — ahogyan ezt az orosz Emlékeztető kifejti.

---

¹⁶ Az eredeti szövegben szereplő „Note Verbale” diplomáciai kifejezés magyar nyelvű megfelelője.

¹⁷ Alekszandr Petrovics Izvolszkij (1856—1919): 1910-től párizsi orosz nagykövet; korábban, 1906-tól külügyminiszter. Közreműködésével jött létre 1907-ben a Perzsiát „felosztó” angol—orosz egyezmény. 1908-ban beleegyezését adta Bosznia—Hercegovina annektálásához, cserében a szorosok státuszának revíziójáért — amihez a nyugati hatalmak nem járultak hozzá.

ELŐSZÓ AZ 1940 NOVEMBERI NÉMET—SZOVJET TÁRGYALÁSOKHOZ

Ribbentrop¹⁸ 1940. október 13-án levelet írt Hitler nevében Sztálinnak, azzal a céllal, hogy rábíjja a Szovjetuniót a háromhatalmi paktumhoz¹⁹ való csatlakozásra. Molotov²⁰ részletesen áttanulmányozta a német javaslatot Berlinben — a német vezetők társaságában —, majd november 25-én átnyújtott a moszkvai német nagykövetnek egy gondosan kidolgozott, a szovjet feltételeket tartalmazó nyilatkozatot.

A párhuzam a Konstantinápoly-egyezmény, az 1940. novemberi tárgyalások és a II. világháborút közvetlenül követő szovjet követelések között a tengerszorosokra vonatkozólag arra adhat alkalmat, hogy ebből az aspektusból szemléljük a háború második évének őszén lezajlott Berlin—Moszkva párbeszédet.

1939 augusztusában Sztálin Ribbentroppal folytatott tárgyalásai során — Hitler várákozásával ellentétben — még csak említést sem tesz a tengerszorosokról vagy Isztambulról, pedig a Führer előzetesen felhatalmazta külügyminiszterét annak közlésére — mintegy baráti gesztusként —, hogy a Reich nem mutat érdeklődést ezen területek irányába. Elképzelhető, hogy a szovjet állam vezetője nagyon is tisztában volt a tengeri átjárók fontosságával és éppen hallgatásával próbálta palástolni ezt.

1940 nyarán Sztálin — noha még kételkedik a német győzelmeket illetően, de a brit összeomlással már számol — igyekszik olyan benyomást kelteni, mintha Moszkva hajlandó lenne alkalmazkodni az új rendhez. Ugyanakkor nem sokkal a francia fegyverletételt követően Molotov már kiszivárogtatta, hogy a Szovjetunió meg akarja fosztani Törökországot a tengerszorosok feletti kizárólagos ellenőrzés jogától.

---

¹⁸ Joachim von Ribbentrop (1893—1946): 1938-tól a Német Birodalom külügyminisztere. A nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék mint háborús bűnöst halálra ítélte.

¹⁹ 1940. szeptember 27-én Németország, Olaszország és Japán — győzelmük biztos tudatában — háromhatalmi kölcsönös segítségnyújtási egyezményt kötött, a jövőbeli ellenségeskedések megelőzése és saját befolyási övezeteik megerősítése céljából.

²⁰ Vjacseszlav Mihajlovics Molotov (1890—1986): 1931 és 1941 között a Népbiztosok Tanácsának elnöke; 1939-től tíz éven át külügyi népbiztos, majd külügyminiszter.

Az 1940. november 12-i német ajánlat a négyhatalmi egyezmény megkötésére a Szovjetunió befolyásának az Indiai-óceán felé történő ki-
szélesítését javasolja. Hitler talán komolyan gondolta, hogy Oroszország
csatlakozásával a „brit oroszlán” már térdre kényszeríthető lesz és akkor a
négyek feloszthatják az „Óriásbirtokot”. Valószínűbbnek tűnik azonban a
feltevés, hogy Berlin csak Európáról akarta elterelni a szovjet diktátor
figyelmét. Ez annál is inkább helytálló lehet, mert alig három héttel a
szovjet feltételeket tartalmazó válasz után a Führer jóváhagyta a Barbarossa
tervet — aligha csak Molotov jegyzékének hatására.

1940. november 25-i keltezésű a fentebb említett szovjet válasz,
melyben az előzetes német tervek elfogadásának feltételei foglaltattak. Úgy
tűnik, Molotov legfőbb kívánsága az, hogy országa ellenőrzést gyakorol-
hasson a fekete-tengeri átjárók felett. A feltételekből kitűnik, hogy a Wehr-
macht előrenyomulását az oroszok Finnországban és a Balkánon tartották a
legveszélyesebbnek. Sztálin a tengelyhatalmak garanciájánál — a szorosok-
nál — jobban bízott saját katonai támaszpontjaiban. Nem foglalkozott In-
diával, mert érdeklődési körén kívül esett, és nem akarta az összeütközést
Angliával, amely 1940 késő ősziére — láthatóan — megakasztotta Hitler
démoninak hitt gépezetét.

A német vezető számára a szovjet feltételek teljesíthetetlenek voltak;
csak akkor fogadhatta volna el azokat, ha maga is felhagy a Szovjetunió
elleni támadás tervével és ha ő sem tart az orosz agressziótól. Ezek a
feltételek egyben a szovjetek félelmeit is igazolják; Sztálin a molotovi
válaszon keresztül nem a végső győzelem utáni zsákmányra jelentette be
igényét, hanem valószínűbb, hogy maguk a tárgyalások — miként 1939
nyarán²¹ — jelentettek lehetőséget az idő- és erőnyerésre.

Amikor 1944 nyarán a Vörös Hadsereg közeledett a Szovjetunió
1941-es határaihoz, Sztálin diplomatai előkeresték a cári titkos szerződése-
ket — melyeket Leninék érvénytelenítettek —, és valószínűleg úgy okos-
kodtak, ha a szövetségesek egykoron olyan busás jutalmat szántak szeré-
nyebb háborús eredményekért, akkor most sem fogják irigyelni e jutalmat
vagy legalábbis annak jelentős részét. Sztálin joggal érezhette azonban,
hogy Oroszország nyugati szövetségesei a háború alatti ígéreteket békeidő-

---

²¹ Az 1939. augusztus 23-án megkötött német—szovjet megneemtámadási szerződésről
van szó.

ben rendre megtagadták. Potsdamban az angolok hiúsították meg Moszkva azon tervét, hogy szovjet támaszpontokat létesíthessen a tengerszorosoknál.

Befejezésül arra emlékeztetnék, hogy a Truman-doktrína és egyben a Törökországnak szánt amerikai segély meghirdetésében szerepet játszott az is, hogy a szovjet külpolitikai aktivitás felerősödött a tengeri átjáró feletti ellenőrzés megkaparintására.

OROSZ—NÉMET TÁRGYALÁSOK EGY TERVEZETT SZOVJET BEFOLYÁSI ÖVEZET LÉTREHOZÁSÁRÓL A KÖZEL-KELETEN

1940. november

1. Tervezet: Szerződés a Háromhatalmi Egyezmény államai (Németország, Olaszország, Japán) és a Szovjetunió között

A Háromhatalmi Egyezmény államai — Németország, Olaszország, Japán — kormányai egyrésztől; a Szovjetunió kormánya másrésztől — attól a kívánságtól vezetettve, hogy természetes befolyási övezeteikben Európában, Ázsiában és Afrikában egy új rendet hozzanak létre, mely minden érintett nép jólétét szolgálja, és hogy e célra irányuló közös erőfeszítéseiknek biztos és tartós alapot teremtsenek — egyetértettek az alábbiakban:

I. cikkely. Az 1940. szeptember 27-én kötött berlini Háromhatalmi Egyezményben Németország, Olaszország és Japán egyetértettek abban, hogy minden lehetséges eszközzel megakadályozzák a háború világméretű konfliktussá szélesedését és együttműködnek a mihamarabbi világbéke helyreállítása érdekében. Kifejezték hajlandóságukat arra, hogy együttműködésre lépnek a világ más részeinek azon nemzeteivel, amelyek hajlandók erőfeszítéseiket velük összehangolni. A Szovjetunió kijelenti, hogy egyetért a Háromhatalmi Egyezmény ezen elképzeléseivel, és a maga részéről elhatározta magát a három hatalommal való politikai együttműködésre ebben a szellemben.

II. pont. — Németország, Olaszország, Japán és a Szovjetunió vállalják egymás természetes befolyási övezeteinek tiszteletben tartását. Amennyiben ezek a befolyási övezetek találkoznának, az ebből eredő problémákat rendszeres békés tárgyalások útján kívánják rendezni.

Németország, Olaszország és Japán a maguk részéről kijelentik, hogy elismerik és tiszteletben tartják a Szovjetunió jelenlegi birtokhatárait.

III. pont. — Németország, Olaszország, Japán és a Szovjetunió kötelezettséget vállalnak arra, hogy nem csatlakoznak semmiféle hatalmi csoportosuláshoz, és nem támogatnak olyan hatalmi csoportosulást, amely a négy hatalom egyike ellen irányul.

A négy hatalom segíti egymást gazdasági kérdésekben minden tekintetben, valamint kiegészítik és meghosszabbítják az egymás között fenálló szerződéseket.

IV. pont. — Ez az egyezmény az aláírás pillanatában lép érvénybe, és tíz évre szól. A négy hatalom kormányai a megfelelő időben — az említett periódus lejártá előtt — tanácskozni fognak egymással az egyezmény meghosszabbításáról.

Tervezet: 1. számú Titkos Jegyzőkönyv

Az egyezmény aláírása napján Németország, Olaszország, Japán és a Szovjetunió képviselői az alábbi nyilatkozatot teszik:

1. Németország kinyilvánítja, hogy eltekintve a háborút lezáró békekötés európai területi átrendezésétől, területi követelései Közép-Afrikában összpontosulnak.

2. Olaszország kinyilvánítja, hogy eltekintve a háborút lezáró békekötés európai területi átrendezésétől, területi követelései Észak- és Észak-Kelet-Afrikában összpontosulnak.

3. Japán kinyilvánítja, hogy követelései a Kelet-Ázsiától a Japán Birodalom déli részéig terjedő területen összpontosulnak.

4. A Szovjetunió kinyilvánítja, hogy területi követelései, határaitól délre, az Indiai-óceán irányában elterülő területeken összpontosulnak.

A négy hatalom kinyilvánítja, hogy a sajátos vitás kérdéseket félretéve kölcsönösen tiszteletben tartják egymás területi igényeit és nem ellenzik teljesítésüket.

Tervezet: 2. számú Titkos Jegyzőkönyv:

Németország, Olaszország, Japán és a Szovjetunió között

A Németország, Olaszország, Japán és a Szovjetunió közötti egyezmény aláírása alkalmából Németország, Olaszország és a Szovjetunió képviselői kijelentik:

1. Németország, Olaszország és a Szovjetunió egyetértenek a tekintetben, hogy közös érdekük Törökországot felmenteni az érvényben lévő nemzetközi kötelezettségei alól, és fokozatosan rábírní a velük való politikai együttműködésre. Kijelentik, hogy ezt a célt szoros együttműködésben követik, egy később meghatározandó közös cselekvési irányvonallal.

2. Németország Olaszország és a Szovjetunió kijelentik, hogy meghatározott időben közös szerződést kötnek Törökországgal, amelyben a három hatalom elismeri Törökország birtokhatárait.

3: Németország, Olaszország és a Szovjetunió együtt fognak működni a jelenleg hatályban lévő Montreux-i²² Tengerszorosegyezmény egy másik egyezménnyel történő felváltása érdekében.

Ezen egyezmény értelmében a Szovjetunió jogot nyerne arra, hogy flottája bármikor szabadon átkelhet a szorosokon; ellenben minden más hatalom, a fekete-tengeri országokat kivéve, Németországot és Olaszországot azonban beleértve, elvben feladná hadihajóinak a szorosokon történő átkelésre való jogát. A kereskedelmi hajók számára az áthaladás természetesen elvben szabad marad.

2. Schulenburg²³ a Német Külügyminisztériumnak 1940. november 26.

A Birodalmi Külügyminiszternek személyesen.

Molotov megkért, hogy ma este (1940. november 25.) látogassam meg, és Gyekanozov²⁴ jelenlétében a következő nyilatkozatot tette:

---

²² A svájci üdülővárosban 1936. július 20-án aláírt dokumentum — egy nagyhatalmi konferencia záróakkordjaként — elfogadta a szorosok remilitarizációjára irányuló török javaslatot; s ezzel megszüntette az átjárókra vonatkozó korábbi szabályozás (1923 Lausanne) a törökökre nézve sérelmes passzusait. Anglia, Bulgária, Franciaország, Görögország, Japán, Jugoszlávia, Románia, és Törökország mellett meghívták a Szovjetuniót is. Olaszország a konferencia várható olaszellenes döntései miatt — a nemrég lezajlott abesszín háború miatt — elutasította a részvételt. Ismét teljessé vált a török szuverenitás a tengerszorosokban; ugyanakkor az egyezmény különbséget tett a fekete-tengeri országok és a többi állam jogai között — az előbbieket előnyére — a hadihajók szorosokon való áthaladása tekintetében.

²³ Friedrich Werner von der Schulenburg, gróf (1875—1944): 1934-től 1941-ig moszkvai német nagykövet; 1939-ben fontos szerepe volt a német—szovjet tárgyalások előkészítésében. Részt vett a Hitler elleni összeesküvésben — 1944-ben kivégezték.

²⁴ Vlagyimir Georgijevics Gyekanozov (1898—1953): A vizsgált időszakban külügyi népbiztoshelyettes (1939-től), s a berlini szovjet nagykövet tisztének várományosa (ezen a poszton állt 1940. nov. 27-től 1941-ig). 1953-ban mint Grúzia belügyminiszterét letartóztatták és kivégezték.

A szovjet kormány tanulmányozta a Birodalmi Külügyminiszternek a november 13-i zárótárgyaláson elhangzott kijelentéseit és a következő álláspontot foglalja el:

„A szovjet kormány kész arra, hogy elfogadja a négyhatalmi egyezmény tervezetét, amelyet a Birodalmi Külügyminiszter a november 13-i tárgyalás során vázolt fel a politikai együttműködésre és kölcsönös gazdasági (támogatásra) vonatkozólag, az alábbi feltételek mellett:

1. Feltéve, hogy a német csapatokat azonnal kivonják Finnországból, amely az 1939. évi egyezmény²⁵ szerint a Szovjetunió befolyási övezeteihez tartozik. Ugyanakkor a Szovjetunió vállalja a békés viszony biztosítását Finnországgal, és Németország gazdasági érdekeinek védelmét Finnországban (fűrészárú és nikkelexport.)

2. Feltéve, hogy a következő néhány hónapon belül a Szovjetunió biztonságát a tengersizorosokban egy a Szovjetunió és a földrajzilag a Szovjetunió fekete-tengeri határainak biztonsági övezetén belül elhelyezkedő Bulgária közötti kölcsönös segítségnyújtási szerződés garانتálja majd, és egy támaszpont létrehozása hosszúlejárátú haszonbérleti szerződés révén a szovjet szárazföldi és haditengerészeti erők számára, a Boszporusz és Dardanellák lőtávolságán belül.

3. Feltéve, hogy a Batumtól²⁶ és Bakutól délre, a Perzsa-öböl főirányába eső területet elismerik mint a Szovjetunió törekvéseinek központját.

4. Feltéve, hogy Japán lemond koncesszióiról (észak-szahalini²⁷ szén- és olaj).

Az előbb említetteknek megfelelően azt a jegyzőkönyv-tervezetet, amely a Birodalmi Külügyminiszter által felvázoltaknak megfelelően érinti a befolyási övezetek elhatárolását, módosítani kell azzal a kikötéssel, hogy a Batumtól és Bakutól délre, a Perzsa-öböl irányába eső terület a szovjetunió törekvéseinek gyűjtőpontja.

Hasonlóképpen ki kell egészíteni a Németország, Olaszország és a Szovjetunió jegyzőkönyv vagy egyezmény tervezetét Törökoszágot illetően

---

²⁵ Lásd a 21. jegyzetet.

²⁶ A mai Batumi; grúz város a Fekete-tenger keleti partján.

²⁷ A távol-keleti Szahalin szigetének déli felét Japán az 1905-ös orosz—japán háborút követően megszerezte; ezért koncessziókat csak a sziget északi részén a Szovjetunióhoz tartozó területen kaphatott.

aazzal, hogy a szovjet könnyű szárazföldi és haditengerészeti erők számára támaszpontot biztosítson a Boszporuszon és a Dardanellákon egy hosszú lejáratú haszonbérleti szerződés formájában, garanciát tartalmazva arra, hogy ha Törökország deklarálja csatlakozását a négyhatalmi egyezményhez, akkor az előbb említett három hatalom garantálja Törökország függetlenségét és területét.

A szerződésnek rendelkeznie kell, hogy ha Törökország nem hajlandó csatlakozni a négy hatalomhoz, az esetben Németország, Olaszország és a Szovjetunió közösen kidolgozzák és végrehajtják a szükséges diplomáciai és katonai intézkedéseket, és e célból külön megállapodást kötnek.

Azonkívül az alábbiakban kell egyezsége jutni:

(a) egy harmadik titkos jegyzőkönyv Németország és a Szovjetunió között Finnországot illetően (lásd az 1. cikkelyt fentebb).

(b) egy negyedik titkos jegyzőkönyv Japán és a Szovjetunió között, amelyben Japán lemond az észak-szahalini olaj- és szénkoncesszióról (megfelelő kártérítés fejében).

(c) egy ötödik titkos jegyzőkönyv Németország, a Szovjetunió és Olaszország között, amely elismeri, hogy Bulgária földrajzilag a Szovjetunió fekete-tengeri határainak biztonsági övezetén belül helyezkedik el, ezért politikai szükségszerűség egy kölcsönös segítségnyújtási egyezmény megkötése a Szovjetunió és Bulgária között, amely semmilyen körülmények között sem fogja befolyásolni Bulgária kormányrendszerét, szuverenitását vagy függetlenségét.”

Befejezésül Molotov megállapította, hogy a szovjet javaslat öt jegyzőkönyvet tartalmaz, míg a Birodalmi Külügyminiszteré csak kettőt.

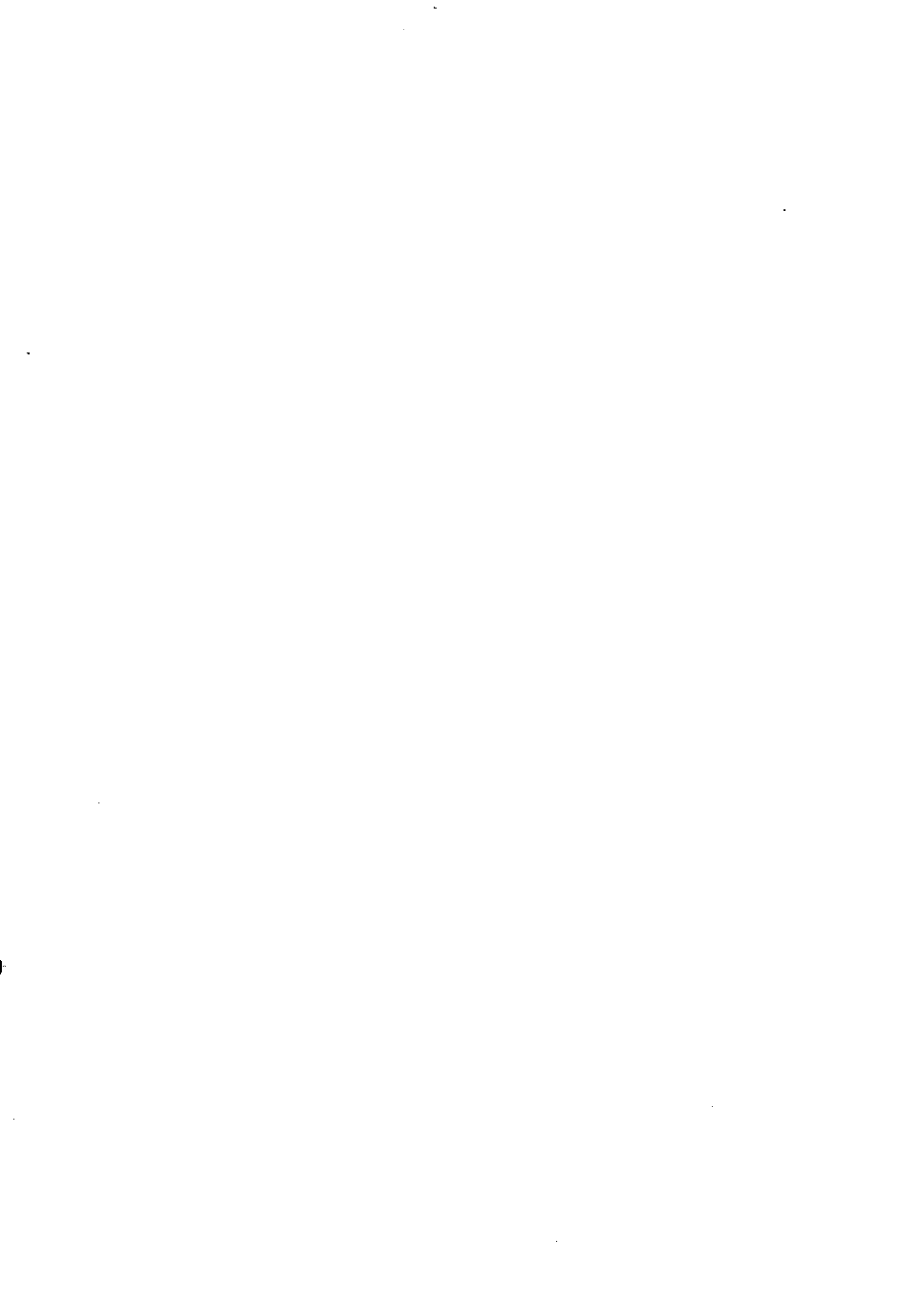
Készült a JATE Hallgatói Önkormányzatának támogatásával.

A szövegszerkesztést a JATEPRINT,
a Bölcsészettudományi Kar Kiadványszerkesztősége végezte
WordPerfect 5.1 szövegszerkesztő programmal.

Készítette a JATEPress
6722 Szeged, Petőfi Sándor sugárút 30–34.
Felelős kiadó: Pándi Lajos
Felelős szerkesztő: Szőnyi Etelka
Sokszorosító vezető: Szőgi Lászlóné
Méret: A/5, példányszám: 300, munkaszám: 237/92.

A Documenta Historica eddig megjelent számai:

1. Nyemcsok Attila: AZ 1887-ES FÖLDKÖZI-TENGERI EGYZEMÉNYEK
2. Szász Erzsébet: A TILSITI BÉKE (1807. július 7.)
3. Talleyrand, Charles-Maurice: ÉRTEKEZÉS ANNAK ELŐNYEIRŐL,
HOGY A JELEN KÖRÜLMÉNYEK KÖZÖTT ÚJ GYARMATOKAT
SZEREZZÜNK
4. A SCHÖNBRUNNI BÉKE (1809. október 14.)
5. Edvard Beneš: ZÚZZÁTOK SZÉT AUSZTRIA—MAGYARORSZÁGOT
(A cseh—szlovákok áldozatának történelmi bemutatása)
6. KORAI ANGOLSZÁSZ TÖRVÉNYEK I: A KENTI TÖRVÉNYEK
7. Engi Imre: AZ 1939—40-ES FINN—SZOVJET HÁBORÚ DOKU-
MENTUMAI